

Monika Olczak-Kardas

Kielce

REGULAMINY KSIĘGARSKIE – ŹRÓDŁEM ZASAD RZĄDZĄCYCH RYNKIEM KSIĄŻKI W POLSCE OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Po odzyskaniu niepodległości rynek książki był jedną z gałęzi odbudowującej się gospodarki państwowej. Księgarze i wydawcy stanęli przed problemem tworzenia warunków dla obiegu książki przez skonstruowanie nowych, a także ujednoczenie istniejących w poszczególnych zaborach przepisów. Pomocne okazało się skonsolidowanie prac wokół organizacji księgarskich i wydawniczych, takich jak Związek Księgarzy Polskich (ZKP), Polskie Towarzystwo Wydawców Książek (PTWK) czy powstałe w efekcie połączenia Zjednoczenie Organizacji Księgarskich (ZOK). Organizacje miały większe możliwości starania się o wprowadzenie ustaw i rozporządzeń rządowych, które mogły przyczynić się do poprawy sytuacji książki w odrodzonym państwie. Wiele apeli i petycji przedstawionych przez środowisko księgarsko-wydawnicze zaowocowało pojawieniem się rządowych dokumentów. Wśród napotykanymi trudności organizacyjnych i finansowych zaistniał także problem związany z pracownikami książki. Oprócz osób od lat związanych z książką, które w okresie niewoli działały w kraju, do środowiska weszły osoby, traktujące książkę jak zwykły produkt przynoszący określony dochód. Chęć zysku za wszelką cenę była w dużej mierze główną przyczyną niewłaściwych postaw i zachowań w stosunkach handlowych. Trudną sytuację pogłębiał fakt, że brak było wyraźnych i ostrych zasad, które dawałyby podstawy prawne działania firm związanych z produkcją i rozpowszechnianiem książki. Szczególnie mocno było to widoczne w przypadku kwalifikacji przyszłych wydawców i księgarzy. Obowiązujące prawo pozwalało na zajmowanie się tą działalnością praktycznie wszystkim, którzy chcieli ją prowadzić. Niektóre kwestie starano się uregulować od strony prawnej poprzez ustawy. Tak stało się z zagadnieniem łamania praw autorskich¹ czy nieuczciwą konkurencją². Powstanie ustaw nie wyeliminowało całkowicie problemu, dało jedynie większe możliwości docho-

¹ Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. o prawie autorskim, Dz. U. RP 1926, nr 48, poz. 286. Ze zmianami z 1935 r.

² Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Ochrona cywilno-prawna praw przedsiębiorcy, Dz. U. RP 1926, nr 96, poz. 559.

dzenia swoich praw przed sądem. Podobnie było z dokumentami normatywnymi stworzonymi przez organizacje wydawców i księgarzy. W statutach i regulaminach pojawiały się zapisy o etyce zawodowej i zachowaniu godnym członka danej organizacji, były sądy związkowe, groźby grzywny czy wykluczenia. Należy jednak pamiętać, że nieuczciwych procederów dopuszczali się głównie niezrzeszeni, niezarejestrowani wydawcy i księgarze, nad którymi organizacje zawodowe nie miały żadnej władzy.

Artykuł omawia regulaminy, uchwalone przez Radę Biura Rejestracyjnego i Kredytowego Zjednoczenia Organizacji Księgarskich 13 czerwca i 15 lipca 1933 roku – *Regulamin stosunków księgarskich* i *Regulamin sprzedaży w stosunku do publiczności*³, obowiązujące wszystkich wydawców i księgarzy od 6 stycznia 1934 roku, na mocy uchwały Rady Zjednoczenia Organizacji Księgarskich z dnia 19 grudnia 1933 roku. W przypadku środowiska wydawców opisano *Regulamin Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek* z 1930 roku⁴.

Pierwsza wersja regulaminu stosunków księgarskich została przyjęta w 1926 roku, poprawiona w 1928, a opublikowana w 1929 roku⁵. ZKP zdawał sobie sprawę z tego, że regulamin musiał przystawać nie tylko do prawa księgarskiego, ale także do warunków życia społecznego i gospodarczego odradzającego się kraju. Zmieniająca się rzeczywistość wymuszała dokonywanie w regulaminach ciągłych zmian. Jak pisano w sprawozdaniu z 1930 roku:

Punkty zasadnicze prawa księgarskiego, którym są regulaminy, nie mogą jednak być sprzeczne lub też w sposób niedostateczny ujmować zjawisk życiowych. Stąd powstaje potrzeba nieustannego kontrolowania paragrafów regulaminowych z żywym tętnem codziennego życia, szczególnie w dobie obecnej, gdy płynie ona wartkim i szybkim nurtem⁶.

W trakcie funkcjonowania regulaminów pojawiały się nowe spostrzeżenia wynikające z praktyki księgarskiej, a także powodowane stałą współpracą z PTWK, które również miało pewne sugestie co do zmian. Przykładowo we wspomnianym sprawozdaniu pojawiły się postulaty o wprowadzeniu koniecznych zmian dotyczących sposobu sprzedaży nut i obliczania cen wydawnictw zagranicznych. Nowe propozycje nie zostały przyjęte przez niektóre koła i prace nad wymienionymi kwestiami zostały zawieszono.

Po pięciu latach funkcjonowania regulaminu ZKP doszedł do wniosku, że poprawki stały się konieczne. Postulowano, by PTWK powołał wspólną Komisję Regulaminową, która zajęłaby się sformułowaniem projektu zmian. Z ramienia ZKP

³ *Regulamin stosunków księgarskich. Regulamin sprzedaży w stosunku do publiczności*, Warszawa 1934.

⁴ *Regulamin Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek*, Warszawa 1931.

⁵ B. Klukowski, *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa 2008, s. 110.

⁶ *Sprawozdanie Zarządu Głównego ZKP z działalności związku w r. 1929/30*, „Przegląd Księgarski” 1930, nr 24, s. 321.

mieli do niej wejść Stanisław Kowalczyk, Ignacy Rzepecki i Karol Szyling. Stworzony przez nich projekt miał być przedstawiony PTWK, poddany pod dyskusję i ewentualnie uzupełniony. Poruszał on sprawy dotyczące m.in. zdeklasowania wydawnictw, reklamy księgarskiej, handlu antykwarycznego. W sprawozdaniu ZGZKP za 1931 rok podano, że prace nad zmianami trwały, propozycje wnioskowane przez PTWK miały być przedyskutowane przez koła ZKP, a po uzgodnieniach scalone i wprowadzone do regulaminu⁷.

Regulaminy obowiązujące od 1934 roku były wspólnym dziełem ZKP i PTWK, które utworzyły w 1932 roku Zjednoczenie Organizacji Księgarskich. Nowa organizacja miała prowadzić rejestr, układać regulaminy stosunków księgarskich, a także zajmować się ogólnymi sprawami księgarstwa. Obydwie organizacje zachowały swoją odrębność, pierwsza w zakresie sortymentu, a druga przedsiębiorstw wydawniczych⁸.

Wersja omawianych regulaminów opracowana została przez Koło Poznańsko-Pomorskie ZKP. Projekt przesłano wszystkim kołom i po uzgodnieniu w ZGZKP w przyjętej formie przedstawiono ZOK. Przy ostatecznej redakcji w niektórych punktach przedstawiciele ZKP zostali przegłosowani. Nowe regulaminy zaczęły obowiązywać od 6 stycznia 1934 roku⁹.

Regulamin stosunków księgarskich składał się z 11 paragrafów i miał uregulować stosunki handlowe pomiędzy przedsiębiorstwami księgarskimi. Ustalał normy i dawał podstawy do rozstrzygania kwestii spornych. Żeby uniknąć nieporozumień terminologicznych, a także by wyraźnie wyznaczyć zakres obowiązywania regulaminu, w paragrafie pierwszym wyjaśniono, jakie przedsiębiorstwa uważa się za księgarskie. Zgodnie z regulaminem były to: zawodowe wydawnictwa książek, nut, map i ogólnie przedmiotów handlu księgarskiego; hurtownie księgarskie; tzw. odsprzedawcy książek (m.in. księgarnie sortymentowe, które posiadały pełny, ogólny lub specjalny sortyment, stosownie do warunków miejscowych i były prowadzone przez zawodowych księgarzy; pozostali handlarze książkami i podręcznikami szkolnymi; agencje księgarskie; przedsiębiorstwa kolportażowe i kolporterzy; przedsiębiorstwa handlowe, które przy sprzedaży innych artykułów miały możliwość sprzedawania książek, bezpośrednio związanych treścią z artykułami, będącymi przedmiotem handlu danego przedsiębiorstwa; antykwariaty naukowe, wydające katalogi, opracowane według zasad bibliograficznych i inne); wypożyczalnie i czytelnie zarobkowe (prowadzone zawodowo) oraz agenci. Podkreślono, że wszystkie wymienione instytucje z wyjątkiem agentów muszą znajdować się w rejestrze przedsiębiorstw handlowych prowadzonym przez ZOK. Według twórców regulaminu punkt ten wymagał dodatkowych wyjaśnień, stąd też w *Regulaminie* po paragrafie pierwszym

⁷ Sprawozdanie Zarządu Głównego ZKP z działalności związku w r. 1931, „Przegląd Księgarski” 1931, nr 24, s. 222.

⁸ J. Muszkowski, *Życie książki*, wyd. 2 il. i rozsz., Kraków 1951, s. 249.

⁹ Sprawozdanie Zarządu Głównego ZKP z działalności w roku 1933, „Przegląd Księgarski” 1930, nr 8, s. 36.

otrzymujemy wyjaśnienia do punktu drugiego. Szczególną uwagę poświęcono wyjaśnieniu tzw. odsprzedawców. Wyraźnie określono, kogo uznawano za zawodowego księgarza. Była to osoba, która ukończyła co najmniej czteroletnią praktykę zawodową w większej księgarni wydawniczej, sortymentowej lub hurtowni, bądź przez 5 lat była właścicielem lub kierownikiem księgarni sortymentowej. Agencje księgarskie były to przedsiębiorstwa handlowe, które zajmowały się sprzedażą dzieł specjalnych drogą pocztową lub przez agentów. Na podobnych zasadach działały przedsiębiorstwa kolportażowe. Bliżej scharakteryzowano kolporterów. Były to osoby zajmujące się sprzedażą książek samodzielnie, nieposiadające swojej księgarni sortymentowej, a zaopatrujące się w książki u wydawców, księgarzy i hurtowników. Kolporter musiał być zarejestrowany, posiadać świadectwo przemysłowe, które upoważniało go do handlu domokrażnego, a do identyfikacji i nabywania książek służyła mu legitymacja kolporterska (koniecznie ze zdjęciem). Agent natomiast był przedstawicielem konkretnej firmy (wydawnictwa lub firmy księgarskiej), działał na jej rachunek i otrzymywał za to prowizję lub stałe wynagrodzenie. Rozprowadzał wydawnictwa polecone przez firmę i na określonych przez nią warunkach. Musiał posiadać zaświadczenie z firmy o prawie do jej reprezentowania i upoważniające go do wyszczególnionych działań. Odpowiedzialność za wszystkie działania agenta ponosiła firma.

Paragraf drugi dotyczył cen i rabatów. Wydawca miał prawo do ustalania ceny katalogowej swoich wydawnictw, zaś Rada ZOK określała wysokość tzw. normalnych rabatów dla poszczególnych grup przedsiębiorstw księgarskich. Wysokość rabatu na własne wydawnictwa określał wydawca. W przypadku gdy rabat był niższy od normalnego, odsprzedawca miał prawo do jego podwyższenia przy sprzedaży, ale tylko do wysokości rabatu normalnego. Rabaty można było stosować tylko dla firm zarejestrowanych. Odsprzedawca nie miał prawa udzielać większego rabatu niż określony bez zgody wydawcy. Wyjątek stanowiła sytuacja, w której wydawca odmówił zamiany lub przyjęcia zwrotu większej partii książek.

Paragraf trzeci podzielony na dwie części dotyczył zmiany cen i zdeklasowania. Wszystkie zmiany cenowe wydawca musiał ogłaszać w organie ZOK. Od tego obowiązku zwalniało go jedynie wydanie własnego nowego katalogu, o czym także musiał poinformować ZOK. Jednoznacznie zostało określone, kiedy mogło dojść do zdeklasowania wydawnictwa. Miało to miejsce wówczas, gdy wydawca dokonał sprzedaży antykwariatom lub innym firmom zarejestrowanym w ZOK pozostałości nakładu lub znacznej jego części, a nabywca nie zobowiązał się do utrzymania ceny katalogowej. Zdeklasowanie następowało także w przypadku rozdania części nakładu gratis – 5% przy nakładzie 1000 egzemplarzy, a przy wyższych nakładach ponad 100 egzemplarzy (nie wliczano do tego egzemplarzy recenzyjnych, podręczników szkolnych dla nauczycieli i darów dla wychodźstwa). Za zdeklasowanie wydawnictwa uważano również obniżenie jego ceny pierwotnej o ponad 75%. Wydawca nie miał prawa zdeklasować swojego wydawnictwa w ciągu pierwszego roku od momentu ukazania się (brano pod uwagę datę ukazania się zapisu w *Przewodniku Bibliograficznym*). W kwestii zdeklasowania zabezpieczono dodatkowo w regula-

minie prawa hurtowników i sortymentystów. Wydawca obowiązany był do odszkodowania na ich rzecz, jeżeli zdeklasował swoją publikację przed upływem 5 lat od daty ostatniego wydania. W takim przypadku musiał przyjąć zwrot wydawnictwa po cenie, za jaką go dostarczył. Równowartość odbierano w towarze, który sortymentysta lub hurtownik miał prawo wybrać osobiście. Jednoznacznie określono również czas, w którym należało zgłosić się po odszkodowanie – 20 dni dla sortymentystów, 30 dla hurtowników od momentu ukazania się ogłoszenia. Odszkodowania nie obowiązywały, jeżeli do zdeklasowania doszło po 5 latach.

Zabezpieczono także przedsiębiorstwa księgarskie przed stratami w sytuacji zastosowania przez wydawcę obniżki cen na publikacje już przez nie zakupione. W tym przypadku również obowiązywało wydawcę odszkodowanie. Dotyczyło to wszystkich wydawnictw nabytych w ciągu sześciu miesięcy od ogłoszenia obniżki oraz wydanych w ciągu ostatnich pięciu lat. Odszkodowanie mogło mieć formę wymiany towaru lub zwrotu wartości rachunku (decyzję podejmował nabywca). W przypadku podręczników szkolnych wydawca w momencie decyzji o nowym zmienionym wydaniu musiał powiadomić odbiorców i przez 15 dni od daty ogłoszenia powinien przyjmować nakłady poprzedniej jego wersji.

Próba egzekwowania powyższych ustaleń było ostrzeżenie skierowane do wydawców niestosujących się do owych wymogów. ZOK w przypadku niesolidnych wydawców, którzy nie prowadzili swojej działalności handlowej zgodnie z regulaminem, mógł zastosować karę w formie opublikowania ostrzeżenia dla wszystkich przedsiębiorstw księgarskich przed nabywaniem w tymże wydawnictwie. Dawał możliwość, a nawet nakładał obowiązek, zerwania stosunków handlowych z niesolidnymi firmami lub tymi, które nie wpisały się do rejestru.

Dwa kolejne paragrafy poświęcono zamówieniom – ich formie i rodzajom. Zgodnie z regulaminem można je było składać na kartach zamówień, listownie lub telegraficznie. Wybór formy zależał od kontaktów między poszczególnymi firmami. Wyróżniono zamówienia: stałe (za gotówkę lub na rachunek roczny, kwartalny, miesięczny lub płatny po otrzymaniu); na rachunek terminowy z prawem zwrotu lub zamiany; na rachunek komisowy lub na rachunek nowości i na rachunek zamienny.

W przypadku zamówień stałych nie istniała możliwość zwrotu ani wymiany, chyba że wydawca nie dotrzymał terminu dostawy (do 3 dni), dostarczył inne niż zamówione dzieła lub stare wydanie zamiast nowego. Odbiorca mógł dokonać zwrotu, o ile wcześniej zastrzegł taką możliwość. Wydawnictwa dostarczone w komis były własnością wydawcy. Wydawca określał termin rozliczeniowy z sortymentystą – nie krótszy niż 3 miesiące.

W paragrafie 8 dotyczącym nowości zadbano jednocześnie o interesy sortymentystów i wydawców. Nowości miały być rozesłane do księgarni, zanim wydawca umieścił je w swoich oknach wystawowych i rozpoczął sprzedaż detaliczną (dotyczyło to również składów głównych). Księgarz natomiast po ich otrzymaniu zobowiązany był do akcji reklamowej – wystawy w oknach, wysyłka do przejrzenia, polecanie klientom itp. W związku z powyższym użyte do reklamy egzemplarze, ale niesprzedane (z wyblakłą czy uszkodzoną okładką broszurową), wydawca powinien

przyjąć jako zwrot, jeśli zaszłaby taka konieczność. Przy innych rodzajach opraw lub egzemplarzach posiadających oznaczenia sprzedającego wydawca mógł odmówić przyjęcia zwrotu.

Sposoby przesyłania egzemplarzy pomiędzy wydawcą a sortymentystą regulował paragraf dziewiąty. Określał zasady zapłaty, wymiany defektów i zasięg odpowiedzialności za wydawnictwa przesyłane drogą pocztową.

Interesujący wydaje się kolejny paragraf, którego zadaniem było uregulowanie zasad reklamowania wydawnictw. Podkreślano w nim takie cechy reklamy, jak „godność i solidność kupiecką” oraz „lojalność wzajemną”. Według twórców regulaminu reklama powinna odpowiadać rzeczywistości. Punkt trzeci tego paragrafu traktował o stosowaniu reklamy pozytywnej:

[...] zalecając swój towar, nie wolno obniżać wartości wydawnictw innych firm związkowych lub, polecając swe usługi poniżać sprężystości, zasobności i fachowości innych księgarń (np. zapewniać w ogłoszeniach, że „tylko tu” można być dobrze obsłużonym lub „tylko tu” można nabyć wszystko). Również nie wolno działać w sposób wywołujący mniemanie, że książki w danej księgarni są tańsze, niż w innych¹⁰.

Znamienne jest to, że regulamin zakazywał nielojalnych praktyk tylko wobec księgarń związkowych. W ostatnim punkcie zwrócono uwagę na właściwe użycie czasopism, katalogów i prospektów księgarskich. *Regulamin* nakazywał wykorzystywanie ich tylko do celów reklamowych, a nie jako opakowania do zakupionych książek. Można wnioskować, że takie praktyki były stosowane dosyć często, skoro wymagały tak wyraźnego podkreślenia przez zastosowanie odrębnego punktu w *Regulaminie*. W przypadku niestosowania się do *Regulaminu* instytucji zrzeszonych w ZOK, na firmę mogły być nałożone sankcje w postaci: upomnienia pisemnego, grzywny, nagany, tymczasowego zakazu ekspediowania lub nabywania wydawnictw, aż po wykreślenie z rejestru księgarskiego, co automatycznie wiązało się z utratą członkostwa w PTWK lub ZKP.

Regulamin sprzedaży w stosunku do publiczności składał się z 11 paragrafów, a jego zadaniem było uregulowanie stosunków handlowych księgarzy z publicznością. Miał obowiązywać wszystkie przedsiębiorstwa księgarskie. Wstępne paragrafy poświęcono wyjaśnieniom natury terminologicznej. Sprecyzowano pojęcie publiczności. Termin ten odnosił się do osób fizycznych i prawnych (z wyjątkiem przedsiębiorstw księgarskich). Warto przyjrzeć się uważniej wyjaśnieniu terminu „przedmioty księgarstwa” (paragraf 3). Pod pojęciem „książka” lub wymiennie stosowanym „dzieła” należało rozumieć:

[...] wszelkie graficznie powielone przedmioty handlu księgarskiego: książki, nuty, atlasy, mapy, globusy itp. z wyjątkiem pojedynczych reprodukcji graficznych, dzieł sztuki, tablic poglądowych itp., nie mających ścisłej łączności z handlem księgarskim¹¹.

¹⁰ *Regulamin stosunków...*, s. 9.

¹¹ *Regulamin sprzedaży...*, s. 11.

Przepisom regulaminu podlegały także inne przedmioty handlu, które bardzo skrupulatnie wymieniono w punkcie 2:

Wydawnictwa periodyczne o charakterze ludowo-popularnym, których sprzedaż odbywa się tylko zeszytami, książki dla dzieci i dla ludu o charakterze kramarskim, np. „Zajmujące czytanki” lub „Dla wszystkich”, których pojedynczy egzemplarz nie przekracza w cenie zł 1., oraz pisma periodyczne, plany miast, mapki turystyczne i kolejowe, rozkłady jazdy, przewodniki turystyczne, kalendarze, książki do nabożeństwa, broszury dewocyjne, książki obrazkowe dla małych dzieci, zeszyty kaligraficzne, zeszyty z wzorami rysunkowymi i schematami do użytku w nauce szkolnej [...] ¹².

Podręcznik szkolny zdefiniowano w regulaminie jako książkę, którą wydawca w katalogu bądź innych publikacjach lub w organie ZOK zakwalifikował jako taki.

W *Regulaminie* figurował zapis o zachowaniu przy sprzedaży ceny katalogowej określonej przez wydawcę. Sprzedawca mógł podwyższyć cenę bez naruszenia postanowień regulaminu w przypadku sprzedaży na raty lub na kredyt. Książki sprowadzane na zamówienie mogły mieć zwiększoną cenę jedynie o koszt przesyłki. Inaczej wyglądała kwestia książek i czasopism zagranicznych. W ich przypadku co najmniej raz na kwartał przeliczano cenę, uwzględniając wahania kursu, koszty manipulacyjne i wysokość cła. Sprecyzowano, kiedy i jakie rabaty oraz wobec kogo można zastosować. Podano w tym przypadku bardzo dokładne kwoty, procenty, grupy uprzywilejowane. Od ceny katalogowej mogły różnić się także ceny subskrypcyjne. Jedynym warunkiem było ustalenie terminu jej obowiązywania (nie dłużej niż do momentu ukazania się dzieła w całości) i ogłoszenie tego faktu do publicznej wiadomości. W ten sposób można było sprzedawać książki pokrewne treścią lub mające podobne cechy wydawnicze, np. wspólna nazwa cyklu, jednakowy wygląd, ten sam autor. Tworzono wtedy tzw. grupy lub inaczej komplety. Cena egzemplarza w subskrypcji mogła być niższa maksymalnie o 10% od poszczególnych tytułów kupowanych oddzielnie.

Zajęto także stanowisko wobec handlu antykwarycznego. Zaznaczono wyraźnie, że nowe książki mogły być jego przedmiotem tylko przy utrzymaniu cen katalogowych ustalonych przez wydawcę. W innym przypadku antykwariat nie mógł zajmować się ich sprzedażą. Warto przyjrzeć się pojęciu książki antykwarycznej w rozumieniu twórców regulaminu. Były to wydawnictwa odpowiadające następującym warunkom:

- a) jeśli wróciły do obrotu księgarskiego z rąk publiczności i noszą ślady użycia, b) jeśli według swego ogólnego wyglądu nie są nowymi i tym samym nie nadają się do sprzedaży po cenie katalogowej, c) jeśli były publiczności zawodowo wypożyczane, d) jeśli dzieło jest przestarzałe wskutek nowego zmienionego wydania, e) jeśli dzieło zostało zdeklasowane ¹³.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 15.

Żeby zabezpieczyć interesy księgarzy, różnica w cenie między egzemplarzem antykwarycznym a księgarskim książki, której cena katalogowa była jeszcze obowiązująca, nie mogła wynosić mniej niż 30%. Książki antykwaryczne powinny być oznaczone dla publiczności. Oznaczenia te mogły mieć następujący charakter – „[...] nowoczesny antykwariat, poprzedniego wydania, reszta nakładu, antykwaryczne, uszkodzone, obniżone przez wydawcę w cenie, cena katalogowa zniesiona”¹⁴. Antykwariaty, nabywając książki do sprzedaży, musiały być pewne, że pochodzą one z legalnego źródła. O wszelkich nieprawidłowościach były zobowiązane natychmiast powiadomić ZOK. Natomiast udowodnienie antykwariatowi, że nabywał książki w sposób niezgodny z prawem lub że były to książki kradzione, skutkowało wykreśleniem z rejestru, a ZKP mogło wnieść skargę do prokuratury. Komitet Wykonawczy Biura Rejestracyjnego i Kredytowego Zjednoczenia Organizacji Księgarskich miał prawo nakładać wobec niestosujących się do zasad *Regulaminu* kary, które omówiono w poprzednim regulaminie.

Warto przyjrzeć się kwestii stosunków handlowych na rynku książki od strony wydawców, którzy także sformułowali zasady współistnienia z odbiorcami i innymi wydawcami. PTWK 22 listopada 1930 roku opracowało własny regulamin. Obejmował on 3 podstawowe punkty: *Prawa Członków*, *Obowiązki Członków* i *Prawa i obowiązki Zarządu*. Regulamin miał chronić członków Towarzystwa przed nieuczciwymi praktykami innych wydawców i odbiorców. W poszczególnych paragrafach zawarto informacje, w jakich sytuacjach PTWK będzie podejmowało interwencje i jaka forma obrony interesów zostanie użyta.

W punkcie pierwszym wyszczególniono sytuacje, w których członkowie PTWK mogli liczyć na pomoc Towarzystwa. Jeżeli po dwukrotnym upomnieniu odbiorca nie wywiązał się ze swoich zobowiązań wobec wydawcy, mógł spodziewać się interwencji. Także w przypadku „[...] gdy zachodzi zła wola odbiorcy, nieuczciwość, szykanowanie, złośliwa konkurencja i niedotrzymywanie cen katalogowych [...]”¹⁵. Za naruszenie ustalonych zasad odbiorcy mogli spodziewać się stosowania przez PTWK wszelkich dopuszczalnych form nacisku, włącznie z bojkotem. Towarzystwo oferowało również pomoc prawną, jeżeli sprawa trafiłaby na drogę sądową. Biuro Kredytowe PTWK prowadziło tzw. czarną listę zawierającą dane o odbiorcach, którzy nie dotrzymywali swoich zobowiązań. Oprócz tego dla członków dostępna była kartoteka z wszelkimi informacjami o odbiorcach księgarskich. Obydwa spisy były bardzo pomocne przy zawieraniu umów. Sprawdzając sytuację majątkową danego odbiorcy, jego solidność i wartość kredytową, można było uniknąć niepewnych transakcji, a w konsekwencji strat.

Na członków Towarzystwa nałożono także obowiązek w stosunku do odbiorców, polegający na wysyłaniu upomnień z adnotacją i ewentualnym ostrzeżeniem o konsekwencjach. Ponadto członkowie PTWK mieli powiadamiać o wszystkich nadużyciach i niełojalnych praktykach stosowanych przez odbiorców. Wyszczególniono

¹⁴ Tamże.

¹⁵ *Regulamin Polskiego ...*, s. 3.

bardzo dokładnie, w jakich sytuacjach należało zawiadomić Zarząd (14 punktów, m.in. „nie reagują na II upomnienie”, „szykanują pod wszelkimi pretekstami i przetrzymują pokrycia”, „wyłudniają towar, lub ukrywają takowy”)¹⁶.

W paragrafie trzecim niniejszego regulaminu określono prawa i obowiązki Zarządu. Wiele miejsca poświęcono organizacji biura Towarzystwa, które poprzez osobę sekretarza było wykonawcą wszelkich ustaleń wynikających ze statutu i regulaminu. Oprócz spisów, o których już wspomniano, biuro prowadziło m.in. listę członków Towarzystwa z dokładnymi adresami, listę hurtowników księgarskich, listę bojkotowanych odbiorców, spis księgarń sortymentowych z bardzo dokładnymi informacjami na ich temat.

W regulaminie skrupulatnie opisano poszczególne etapy postępowania – od momentu wpłynięcia zawiadomienia do Zarządu, aż po przeprowadzenie bojkotu czy sprawy sądowej. Wielokrotnie podkreślano należyty przepływ informacji pomiędzy członkami Towarzystwa a Zarządem. Było to bardzo istotne, dawało bowiem możliwość jednolitego działania i zastosowania spójnej polityki wobec nieuczciwych odbiorców. Na końcu regulaminu w formie uwagi umieszczono bardzo ważny zapis. Twórcy zastrzegali w nim, że stanowi on wyjściowy zapis do ewentualnych poprawek, które staną się niezbędne ze względu na zmiany, które mogą pojawić się w trakcie działania Towarzystwa.

Regulaminy księgarskie były dużym osiągnięciem organizacyjnym środowiska i miały wpływ na stosunki handlowe panujące na rynku książki. Zarząd Główny ZKP w sprawozdaniach ze swojej działalności informował, o tym, że przynosiły one zakładane efekty, poprawiając stosunki księgarskie w kraju. Podkreślano, że pozytywne rezultaty były możliwe dzięki pracy terenowych kół i prowadzonych lustracji, które ujawniały nieprawidłowości w funkcjonowaniu instytucji. Regulaminy stanowiły punkt odniesienia do wprowadzania zmian i sprawowania kontroli na rynku książki.

We wrześniu 1934 roku na posiedzeniu zarządów ZKP i PTWK ponownie zajęto się sprawą regulaminów i ewentualnych zmian. Widoczne były dwie tendencje: pierwsza, nawołująca do jeszcze większego zacieśnienia ustaleń regulaminów i druga, dająca większą swobodę w produkcji i sprzedaży książek. W związku z takimi rozbieżnościami Rada Biura Rejestracyjnego i Kredytowego wyłoniła Komisję Rady, która miała zająć się ewentualnymi zmianami. W pracy miało pomóc studiowanie regulaminów zagranicznych – niemieckich, amerykańskich, włoskich, holenderskich, angielskich i wskazówki wysuwane przez obydwie organizacje¹⁷. Próba stworzenia nowego międzyorganizacyjnego regulaminu nie powiodła się, gdyż nie została zaakceptowana przez Zarząd PTWK¹⁸.

Warto podkreślić współdziałanie wydawców i księgarzy na polu tworzenia zasad współistnienia na rynku książki w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

¹⁶ Tamże, s. 5.

¹⁷ *Zjednoczenie Organizacji Księgarskich sprawozdanie z działalności w r. 1934*, „Przegląd Księgarski” 1935, nr 6–7, s. 29.

¹⁸ *Sprawozdanie Zarządu Głównego ZKP z działalności w r. 1935*, „Przegląd Księgarski” 1936, nr 8, s. 63.

Współpraca ta zaowocowała powstaniem ZOK i wspólnymi ustaleniami. Można jednak spojrzeć na ten fakt z innej strony. Zjednoczenie istniało jedynie do lipca 1935 roku. Zdaniem Jana Muszkowskiego, organizacja, która powstała na drodze przymusu i nieprzemyślanych zmian, nie podołała wyzwaniom, jakie postawiły przed nią trudne dla książki czasy. Najbardziej niekorzystny po rozpadzie ZOK okazał się fakt zaprzepaszczenia dwóch najistotniejszych kwestii dotyczących księgarstwa, które po odzyskaniu niepodległości były dla tego zawodu najistotniejsze – rejestr i regulamin. Jak napisał Jan Muszkowski:

[...] ostoja całej organizacji, przedmiot tylu wysiłków i trudów, tylu zatargów i sporów, zawisł w powietrzu przestając obowiązywać kogokolwiek.. Dawało to pole do nadużyć podrywających coraz bardziej spójność i jednolitość stanu księgarskiego¹⁹.

Przedstawione regulaminy nie spowodowały całkowitej poprawy stosunków na rynku książki. Na łamach prasy tamtego okresu pojawiało się wiele wzmianek o nieuczciwej konkurencji, nielojalnym zachowaniu, negatywnej reklamie czy wreszcie notatek o sprawach sądowych księgarzy i wydawców. W sprawozdaniu ZGZKP za 1935 rok winą za zaistniałą sytuację obarczano Radę Biura Rejestracyjnego i Kredytowego, której zarzucano beczynność w egzekwowaniu przestrzegania regulaminu. Zaskakujące jest także stwierdzenie, że zawieszenie regulaminów nie spowodowało żadnych poważnych konsekwencji. ZGZKP wyraził opinię, że stosunki księgarskie były już tak zepsute, że ten fakt niczego nie zmienił.

BOOKTRADE REGULATIONS – ORIGIN OF PRINCIPLES GOVERNING THE BOOK MARKET IN POLAND IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

The article presents the rules passed by the Council of registration Offices and the United credit and book dealers Organization on the June 13th and July 15th 1933 – i.e rules on bookdealers relationships and sales regulations concerning the public, binding on all Publishers and book dealers, as well as the regulations of the Polish Association of book Publishers In 1930. The rules have been applied Since 1934 and are the consequence of a common endeavour by two organizations – ZKP (The Union of Polish bookdealers) and PTWK (The Polish Association of Book Publishers). The principles of the book trade relationships were geared towards the regulation of trade among enterprises in the book industry. It established norms and instituted principles for the solution of controversial issues. The objective of the sales Maxim with reference to the public was the regulation of trade relationships between book dealers and the public. It was designer to Apple to all book-dealing enterprises. The rule incorporated clear principles relating to the cooperation of institutions affiliated to books, explaining and making the terminology more precise. All procedures of cooperation, relationships and responsibilities were clearly expounded. These documents did not totalny contribute to an improvement on the book market as there was Lack of consequence in their execution. Besides, lots of institutions involved in the book trade were Beyond the structures of the book dealers organizations.

¹⁹ J. Muszkowski, *Życie...*, s. 249–250.